

Problematika Pravičnog Suđenja Pritvorenim Licima s Određenim Potrebama u Pogledu Mentalnog Zdravlja

Februar 2024

Problematika Pravičnog Suđenja **Pritvorenim Licima s Određenim Potrebama u Pogledu Mentalnog Zdravlja**

Februar 2024

SADRŽAJ

1. Uvod	5
2. Metodologija	6
3. Pravni okvir	7
4. Analiza slučaja	10
5. Zaključak	13
6. Preporuke	14

1. Uvod

Od 1999. godine, mandat Misije Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) na Kosovu obuhvata praćenje poštovanja standarda pravičnog suđenja i međunarodnih standarda ljudskih prava u pravosudnom sistemu na Kosovu. Izveštaji o praćenju suđenja zasnovani su na direktnom praćenju rada sudova na celom Kosovu, koje sprovodi osoblje OEBS-a, sa fokusom na sistemska pitanja koja utiču na pravosudni sistem.

Ovaj izveštaj je posebno usmeren na analizu mere pritvora u predmetima koji obuhvataju okrivljene s određenim potrebama u pogledu mentalnog zdravlja.¹ OEBS je već izveštavao o primeni mere pritvora² i izrazio zabrinutosti, posebno u pogledu pritvaranja lica sa poremećajima mentalnog zdravlja, koje su i danas aktuelne.³ OEBS veliku važnost pridaje pitanju mere pritvora, jer ona značajno utiče na osnovna ljudska prava, uključujući pravo na slobodu. U posebnom slučaju okrivljenih s određenim potrebama u pogledu mentalnog zdravlja, njihovo pritvaranje izaziva dodatnu zabrinutost zbog potencijalnog nehumanog i ponižavajućeg tretiranja lica koja su naročito ranjiva.

U 2022. godini, tokom direktnog terenskog praćenja ročišta i analize povezanih pismenih podnesaka i odluka o pritvoru,⁴ OEBS je uočio nekoliko predmeta koji su obuhvatali okrivljene sa problemom mentalnog zdravlja. Bilo je slučajeva u kojim su izrečene takve mere pritvora, što je izazvalo izvesnu zabrinutost u pogledu postupanja sa okrivljenim koji su imali određene potrebe u pogledu mentalnog zdravlja. U ovom izveštaju će se posebno analizira ti slučajevi i zabrinutosti, i biće date preporuke.

1 Ovaj izveštaj se ne odnosi na prisilno smeštanje u mentalnu bolnicu ili određivanje mere pritvora licima koja imaju probleme sa mentalnim zdravljem kao bezbednosne mere u sistemu krivičnog pravosuđa (tj. pritvaranja lica zbog rizika koji predstavlja njihovo mentalno zdravlje), koje je bilo tema prethodne OEBS-ove studije (videti npr. OEBS, Pregledi sistema krivičnog pravosuđa: Drugi pregled, februar 2021. godine, str. 23–26; Treći pregled, novembar 2021. godine, str. 41–42, Četvrti pregled, februar 2002. godine, str. 52–55; Peti pregled, maj 2003. godine, str. 34–36; Sedmi pregled, mart 2006. godine, str. 25).

2 Videti OEBS-ov Izveštaj o praćenju primene mere pritvora (2023). Videti i OEBS, Primena pritvora u krivičnim postupcima na Kosovu: Sveobuhvatni pregled i analiza preostalih problema – deo I, novembar 2009. godine; OEBS, Primena pritvora u krivičnim postupcima na Kosovu: Sveobuhvatni pregled i analiza preostalih problema – deo II, mart 2010.

3 Videti OEBS, Pregledi sistema krivičnog pravosuđa: Drugi pregled, februar 2021. godine, str. 26–28; Četvrti pregled, februar 2002. godine, str. 55–56; Peti pregled, maj 2003. godine, str. 36–37, Sedmi pregled, mart 2006. godine, str. 46–47.

4 Videti OEBS-ov Izveštaj o praćenju primene mere pritvora (2023).

2. Metodologija

Metodologija ovog izveštaja zasnovana je na:

- i. kvalitativnoj analizi podataka prikupljenih sa ročišta za određivanje pritvora, koja je OEBS pratio od januara do decembra 2022. godine, kao i analizi zahteva tužilaštva, podnesaka odbrane i sudskih rešenja o pritvoru;
- ii. analizi dostupnih dokumenata o međunarodnim standardima i zakona Kosova.

Metodologija praćenja suđenja, koju su primenjivali OEBS-ovi posmatrači suđenja, zasnovana je na metodi praćenja suđenja koju koristi ODIHR i načelima opisanim u priručniku ODIHR-a za praktičare iz 2012. godine.⁵

Za potrebe ovog izveštaja, OEBS je utvrdio da se u pet od 70 predmeta, praćenih od januara do decembra 2022. godine pred sedam kosovskih osnovnih sudova, sumnjalo da su okrivljeni imali probleme sa mentalnim zdravljem. OEBS nije analizirao naknadna rešenja o produženju pritvora ili ukupno trajanje pritvora u ovim predmetima.

---

⁵ OEBS-ova Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), *Trial Monitoring Manual: A Reference Manual for Practitioners* (revidirano izdanje, 2012), <https://www.osce.org/odihr/94216> (pristupljeno 18. jula 2023).

3. Pravni okvir

a. Međunarodni standardi

Pravo na slobodu je osnovno pravo sadržano u međunarodnim i regionalnim pravnim aktima o ljudskim pravima, u kojima se navodi da niko ne može biti lišen slobode, osim u skladu sa postupkom propisanim zakonom.⁶ Posebno je potrebno da mera pritvora bude razumna i neophodna u svim okolnostima, i treba da predstavlja „izuzetak, a ne pravilo“.⁷

Kada je reč o pritvaranju okrivljenih s određenim potrebama u pogledu mentalnog zdravlja, potrebno je što pre obaviti odgovarajući lekarski pregled pritvorenog lica i nakon toga pružiti odgovarajuću medicinsku pomoć po potrebi.⁸ Licima pritvorenim u toku krivičnog postupka, za koja se utvrdi da su mentalno obolela, treba pružiti najbolju zaštitu mentalnog zdravlja⁹ i, posebno, teško obolela lica ne treba da budu pritvorena u zatvorima, već u ustanovama za psihičke bolesti, kako se njihovo stanje ne bi pogoršalo, dok lakše obolele treba lečiti u specijalizovanim ustanovama.¹⁰

Pre svega, Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) je u više navrata utvrdio da pritvaranje lica s određenim potrebama u pogledu mentalnog zdravlja u uslovima koji ne dozvoljavaju odgovarajuću zaštitu mentalnog zdravlja, i koji imaju vidljiv štetan uticaj na mentalno zdravlje tog lica, može dovesti do nečovečnog i ponižavajućeg postupanja, čime se krši član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP).¹¹

---

6 Videti čl. 9(1) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, decembar 1966. godine (MPGPP); član 5(1) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, novembar 1950. godine (EKLJP).

7 Komitet UN-a za ljudska prava, Opšti komentar br. 35 o članu 9, decembar 2014. godine, st. 12, 38.

8 Načelo 24 Skupa načela Ujedinjenih nacija za zaštitu svih lica pod bilo kojim oblikom pritvora ili zatvora, decembar 1988.

9 Načelo 20 Načela Ujedinjenih Nacija za zaštitu mentalno obolelih lica i unapređenje zaštite mentalnog zdravlja, decembar 1991.

10 Pravilo 109 Standardnih minimalnih pravila Ujedinjenih nacija za postupanje sa zatvorenima, 2015. Videti i Načelo 12 Preporuke Rec(2006)2 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o evropskim zatvorskim pravilima, jun 2006.

11 Videti npr. Dybeku protiv Albanije, ESLJP, presuda od 18. decembra 2007. godine; Raffray Taddei protiv Francuske, ESLJP, presuda od 21. decembra 2010. godine; G. protiv Francuske, ESLJP, presuda od 23. februara 2012. godine, M.S. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, ESLJP, presuda od 3. maja 2012. godine; Rooman protiv Belgije, ESLJP, presuda od 31. januara 2019. godine (Veliko veće).

b. Kosovski pravni okvir

Na Kosovu, postupci koji regulišu određivanje pritvora utvrđeni su u članovima 163, 182-190 Zakonika o krivičnom postupku Kosova (ZKP).¹²

U ZKP-u se navodi da, od trenutka privođenja, ako lice „*ispoljava znakove duševne bolesti, policija može odmah narediti psihijatrijski pregled.*“¹³ Uhapšeno lice takođe ima pravo na medicinsko lečenje, uključujući psihijatrijsko lečenje.¹⁴

Zatim, Poglavlje XXXIII ZKP posvećeno je krivičnom postupku protiv počinitelaca sa poremećajem mentalnog zdravlja. Prema članu 508(1) ZKP, u svakom trenutku tokom postupka, „*ako postoji sumnja da je okrivljeni u vreme izvršenja krivičnog dela bio neuračunljiv ili u stanju smanjene uračunljivosti ili ako postoji mentalni poremećaj, sud po službenoj dužnosti ili na predlog [...] tužioca ili branioca, može odrediti veštaka prema članu 144 [ZKP] da obavi psihijatrijski pregled okrivljenog radi utvrđivanja da li:*

1.1. je okrivljeni u vreme izvršenja krivičnog dela bio neuračunljiv ili u stanju smanjene uračunljivosti; ili

1.2. je okrivljeni nesposoban da mu se sudi.“

Stoga, sud i/ili stranke mogu zatražiti psihijatrijski pregled kad se sumnja na mentalnu bolest ili probleme sa uračunljivošću (bez obzira na to da li je to od značaja za navodno krivično delo),¹⁵ i tokom određivanja pritvora ili u postupku pre podizanja optužnice.

---

¹² Zakonik o krivičnom postupku Kosova, Zakonik br. 08/L-032 (ZKP).

¹³ Član 167(4) ZKP.

¹⁴ Član 167 (2) ZKP.

¹⁵ Psihijatrijska procena se obično primenjuje kad se sumnja na mentalnu bolest. Ako se sumnja na druge probleme sa sposobnošću, kao što su poteškoće u učenju, obično je prikladnija psihološka procena. Ovo poslednje zavisi od dostupnosti specijalizovanih forenzičkih psihologa.

Član 509(1) ZKP posebno predviđa da se pritvor, pored slučajeve iz člana 184, može odrediti ako:

- i. postoji osnovana sumnja da je okrivljeno lice izvršilo krivično delo;
- ii. je psihijatrijskim pregledom utvrđeno da je okrivljeno lice u vreme izvršenja navodnog krivičnog dela bilo neuračunljivo ili u stanju smanjene uračunljivosti; i
- iii. lice trenutno ima mentalni poremećaj i zbog toga postoje razlozi da se veruje da će ugroziti život ili zdravlje nekog drugog lica.

U ovom slučaju, ili ako je okrivljeno lice već u pritvoru i nakon toga se utvrdi da ima poremećaj mentalnog zdravlja, pritvor mora da se odsluži u zdravstvenoj ustanovi.¹⁶ U oba slučaja, obavezno je da sud donese takvo rešenje nakon razmatranja mišljenja psihijatrijskog veštaka.¹⁷

---

¹⁶ Član 509(2) i (3) ZKP.

¹⁷ Član 509(4) ZKP.

4. Analiza slučaja

Od 70 predmeta praćenih za potrebe ovog izveštaja, OEBS je primetio da se za pet okrivljenih sumnjalo ili je utvrđeno da su mentalno oboleli (tj. sedam odsto uzorka). Svih pet okrivljenih lica bili su kosovski Albanci koji su se teretili za niz krivičnih dela.¹⁸

Vrste predmeta koji obuhvataju okrivljene s problemima mentalnog zdravlja

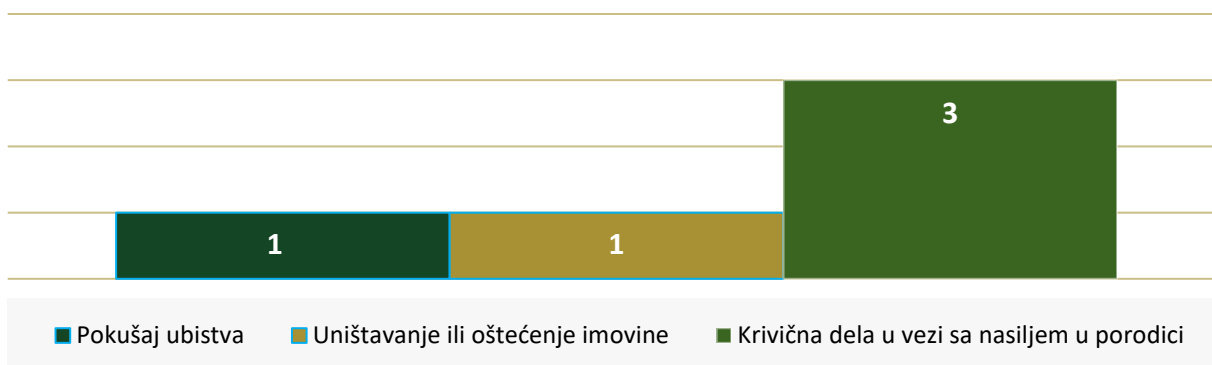

Tabela br. 1. Vrste predmeta koji obuhvataju okrivljene sa problemima mentalnog zdravlja

Za trojicu od petorice okrivljenih, tužilac nije tražio psihijatrijski pregled, iako je u zahtevima za određivanje pritvora navedeno narušeno mentalno zdravlje ili sumnja na mentalno oboljenje ovih okrivljenih.

U dva od ovih predmeta, u regionima Mitrovice i Peći, sudovi uopšte nisu zahtevali psihijatrijski pregled *po službenoj dužnosti* i odredili su pritvor, iako su naveli narušeno mentalno stanje okrivljenih. Kao što je rečeno, tužilac je takođe istakao zabrinutost za mentalno zdravlje okrivljenih, iako nije zahtevao psihijatrijsku ocenu i, prema informacijama dostupnim OEBS-u, čini se da branilac nije izrazio zabrinutost niti je zatražio ocenu.

¹⁸ Jedan predmet je razmatran na Osnovnom sudu u Mitrovici i odnosio se na krivično delo lake telesne povrede (u vezi sa nasiljem u porodici); jedan je razmatran na Osnovnom sudu u Gnjilanu i obuhvatao je krivično delo uništavanja ili oštećenja imovine; jedan je razmatran na Osnovnom sudu u Peći, odnosio se na krivično delo seksualnog napastvovanja u vezi sa nasiljem u porodici; i dva predmeta su razmatrana na Osnovnom sudu u Đakovici, jedan se odnosio na pokušaj ubistva, a drugi na krivično delo nasilja u porodici.

Kao i u navedenim predmetima, ako sud poseduje saznanja ili sumnja da lice ima probleme sa mentalnim zdravljem, sudija je dužan da imenuje veštaka koji će obaviti psihijatrijski pregled okrivljenog lica pre određivanja pritvora.¹⁹

U trećem predmetu, u regionu Đakovice, branilac je osporio zahtev tužioca, navodeći problem mentalnog zdravlja okrivljenog. Branilac je naime predložio alternativne mere psihijatrijskog lečenja u Institutu za sudsku psihijatriju, radi stabilizacije mentalnog stanja okrivljenog. Međutim, sud je umesto toga odredio pritvor, zaključivši da okrivljeni može dobiti adekvatan tretman u kazneno-popravnom centru. Za ovakvo rešenje odlučujući faktor je bilo to da je okrivljenom već bilo naloženo lečenje.

Neposredna i ozbiljna posledica zanemarivanja traženja psihijatrijskog pregleda okrivljenog za koga se pretpostavlja da ima probleme sa mentalnim zdravljem jeste da će okrivljeni potencijalno biti zadržan u neodgovarajućem okruženju u kome će biti lišen vitalne zaštite mentalnog zdravlja. Nepostojanje ili neadekvatnost lečenja, koje negativno utiče na mentalno zdravlje ovih pritvorenika, može zatim izazvati ozbiljnu zabrinutost zbog neljudskog ili ponižavajućeg postupanja.²⁰

U samo dva od pet predmeta tužioci su zahtevali psihijatrijski pregled okrivljenih (jedan u regionu Gnjilana i jedan u regionu Đakovice). U oba predmeta branioci su se složili sa predlogom tužilaštva, ističući nestabilno mentalno zdravlje svojih klijenata, a sud je zatim naložio psihijatrijski pregled okrivljenih.

---

¹⁹ Član 508(1) ZKP 2013.

²⁰ Videti npr. Dybeku protiv Albanije, ESLJP, presuda od 18. decembra 2007. godine; Raffray Taddei protiv Francuske, ESLJP, presuda od 21. decembra 2010. godine; G. protiv Francuske, ESLJP, presuda od 23. februara 2012. godine; M.S. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, ESLJP, presuda od 3. maja 2012. godine; Rooman protiv Belgije, ESLJP, presuda od 31. januara 2019. godine (Veliko veće).

Predmet pred Osnovnim sudom u Gnjilanu predstavlja primer dobre prakse:

S obzirom na probleme mentalnog zdravlja okrivljenog, tužilac je zatražio psihijatrijski pregled u skladu sa članom 508(1)(4) i (5) ZKP. Branilac je podržao zahtev tužilaštva i istakao da okrivljeni već duže vreme ima mentalne probleme i da mu je potrebno neprekidno lečenje. Sud je, nakon svedočenja psihijatrijskog veštaka, odredio obavezno lečenje na Institutu za sudsku psihijatriju u Prištini „*sa ciljem da u ovom periodu [okrivljeni] bude pregledan i posmatran*“. U ovom predmetu je priznato da postoje ozbiljni problemi u vezi sa mentalnim zdravljem okrivljenog, koji nalažu dugotrajno lečenje.

Treba napomenuti da je manjak kreveta na Institutu za sudsku psihijatriju prijavljen OEBS-u kao stalni izazov u rešavanju slučajeva koji obuhvataju okrivljene s problemima mentalnog zdravlja. Čak i nakon što je nedavno renovirano odeljenje D u Institutu za sudsku psihijatriju, broj dostupnih kreveta dostiže samo polovinu neophodnog kapaciteta. Kao jedina institucija na Kosovu na kojoj se leče osobe s određenim potrebama u pogledu mentalnog zdravlja, nedostupnost kreveta u velikoj meri ograničava pravosudne mogućnosti. Međutim, potrebno je istaći da sam manjak raspoloživog prostora u odgovarajućoj ustanovi ne opravdava dalje držanje lica s ozbiljnim problemima mentalnog zdravlja u običnom zatvoru.²¹ Kod manje ozbiljnih problema, u najmanju ruku, potrebno je razmotriti mogućnost lečenja u zajednici, ili u specijalizovanim medicinskim odeljenjima unutar kazneno-popravnih centara, u zavisnosti od dostupnosti takvih specijalizovanih tretmana i objekata.

Ukratko, evidentno je da relativno visok udeo okrivljenih s mentalnim oboljenjima u uzorku od 70 praćenih predmeta (sedam posto) svakako ukazuje na potrebu za ulaganjem u ove usluge

---

²¹ *Sy protiv Italije*, Evropski sud za ljudska prava, presuda od 24. januara 2022. godine, st. 135.

5. Zaključak

U svojoj analizi predmeta pred kosovskim osnovnim sudovima, koji su obuhvatali okrivljene sa problemima mentalnog zdravlja, OEBS je uočio posebne zabrinutosti u vezi sa određivanjem pritvora. Tačnije, OEBS primećuje da u većini predmeta uopšte nije obavljen psihijatrijski pregled pre donošenja rešenja o pritvoru, uprkos sumnji ili informacijama o mentalnom stanju okrivljenog. Ovo odstupa od predložnog postupka koji predviđaju ZKP i međunarodni standardi. Posledično, okrivljena lice čije mentalno zdravlje nije procenjeno ne dobijaju adekvatno lečenje i uslove. Ovo ne samo da predstavlja kršenje relevantnih odredbi ZKP, već u ozbiljnijim situacijama otvara pitanja nehumanog i ponižavajućeg postupanja iz člana 3 EKLJP.

